

## ANMELDELSER OG LITTERATURNYT

*Ved universitetslektor, cand. mag. H. P. Clausen, stud. mag. Ole Degn, overarkivar, mag. art. Vagn Dybdahl, universitetsadjunkt, cand. mag. Poul Enemark, stud. mag. Ib Gejl, landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen, universitetslektor, cand. mag. Tage Kaarsted, arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, afdelingsleder, cand. mag. Helge Paludan, professor, dr. phil. Roar Skovmand, bibliotekar, dr. phil. Helge Søgaard og stud. mag. Anna Thestrup.*

*Festskrift til Astrid Friis på Halvfjerdsårsdagen den 1. August 1963. Red.: Sv. Ellehøj, Sv. Gissel, Knud Vohn. (Rosenkilde og Bagger, 1963). 326 s.*

I 15 artikler tilegnet Astrid Friis fra kolleger, medarbejdere og elever om politiske og økonomiske emner dokumenterer københavnsk historisk forskning sit høje videnskabelige stade. Emnemæssigt eller metodisk trænger flere af artiklerne ind på ubanet terræn og markerer således dansk historisk forsknings stadige udvikling og fornyelse.

Povl Bagge udbygger sine opinionsundersøgelser, som publiceredes på det Nordiske historikermøde i Lund 1961, med en artikel om »Nationalisme, antinationalisme og nationalfølelse i Danmark omkr. 1900«. En antinationalistisk opinion vokser gradvis frem, da den antityske nationalismes revancheplaner må opgives efter Frankrigs nederlag i 1870. I 1880'erne samler den sig navnlig i radikale kredse omkr. Hørup, der hævder, at nationens selvopholdelsesdrift byder os et venligere forhold til Tyskland. Enkelte grundtvigianere, f. eks. Boisen, hælder af hensyn til det nord-slesvigske spørgsmål til samme synspunkt, men overvejende var grundtvigianerne dog forsvarsvenner, medens en udpræget neutralisme spores i socialdemokratiske og indremissions-

kredse. Efter 1890 bliver synspunkterne mere nuancerede, og parterne nærmer sig hinanden. Den antityske stemning i den kbh. højrepressen bliver mindre skarp, og den opfatte'se vinder frem, at Nordslesvig ikke skal vindes ved krig. Köllerpolitikken vakte både bl. socialdemokrater og Indre Mission større forståelse for nord-slesvigernes sag, som Georg Brandes forsvarer over for Europa. Højremanden A. D. Jørgensen og radikale venstremænd bl. Hørups kreds (Neergaard, Friis, Munch, Erslev, M. Pontoppidan) kan samarbejde hen imod en mere objektiv historisk vurdering af Tyskland, den slesvighø'stenske bevægelse og det dansk-tyske forhold. Grundtvigianere som Th. Bredsdorff og Holger Begtrup nærmede sig de radikale, og højskolens stærke overdimensionering af dansk og nordisk afløstes af større forståelse for internationale strømninger. G. Brandes' foredrag i Studenterforeningen i 1894 om nationalfølelse karakteriseres som »selvhævdende kulturel nationalism«, der bedre imødekom venstres nationale selvfølelse end Hørups lære om at »gøre os mindre, så vi ikke ligger i vejen«. Flere, bl. a. Munch og Begtrup tog den antimilitære kulturel nationalismes op og anbefalede fredens gerning, forbedrede sociale kår og højnelse af folkets åndelige opgaver. I reaktion herimod opstilles kred-

sen omkring Harald Nielsen og »Ugens Tilskuer«, der skød statsbegrebet stærkere i forgrunden. Harald Nielsen underkendte sprogets afgørende betydning for nationalitetsfølelsen, og han kunne her mødes med Høffding, for hvem nationalitetsbegrebet indbefattede det for hele folket fælles, enhedspræget. Et mere differentieret syn kommer til orde hos Vilh. Andersen, der også vil lade nationalitetsbegrebet omfatte forskelligheder og modsætninger, hvilket baner vejen for forståelsen af race- og egns-karakterer. Ved ikke på forhånd at låse sig fast på en skarp begrebsdefinition har forf. således kunnet vise, hvorledes selve begrebsindholdet ændres i perioden, hvilket utvivlsomt har været af afgørende betydning for den opinionsglidning, der er påvist.

Under indtryk af rapportdiskussionen om »Ståndssamhällets opløsning« på det Nordiske historikermøde i Åbo 1954 tager Aksel E. Christensen til opgave at finde en forklaring på den fundamentale strukturfor-skel, der er iagttaget mellem den sv.-fi. ständerstat og den da.-no. enevældestat, der totalt savnede politiske ständerorganisationer og næsten alle retslige skel mellem de enkelte standsgrupper. Den specielle interesse, sv. forskning har viet især »stånds-riksdagens« oprindelse og udvikling, savner sidestykke i da. forskning og kunne friste til at tro, at forskellen er oprindelig, hvilket forf. i et inciterende rids af det da. ständersamfund op til 1660 påviser ikke er tilfældet. En ständerdeling kommer allerede til udtryk i de da. valg-hdf.'er fra 1320 og 1326 på et tidspunkt, hvor man i Sv. endnu levede i en ældre samfundsstruktur. Vald. Atterdags landefredsfrdn. af 1360 er stærkt præget af ständerideen, mens ældre feudale elementer forsvinder.

For de flg. hundrede år undersøges nu ständerformlerne i tidens dokumenter, og de enkelte ständers sammenslutninger på landemoder og købstadmøder følges. På landstingene spores ständergrupperingen allerede 1387, men i 1468 kan man følge den ständerdelte forhandlingsform. Samme år ser det første rigsständermøde dagens lys. De sv. ständermøder i samme periode har efter forf.'s opfattelse en løsere struktur og en mere tilfældig repræsentation. Tilsvarende skitseres nu den sociale klassesdelte opbygning, og med rette understreges, at Chr. II's reformlove ganske godtog det eksisterende ständersamfunds givne rammer. Adelenes totale sejr i 1536 ændrede intet ved ständersamfundet, men dets politiske røst var nu blevet enstemmig. Dette brud i udviklingen blev afgørende for den følgende forskel mellem sv. og da. ständerbegreb. Da borgernes voksende standsbevidsthed gav baggrund for at vælte adelsstyret, blev ikke ständerstaten, men den enevældige monark suverænitets bærende element.

Troels Dahlerup tager udgangspunkt i Chr. III's frdn. af 18/2 1547, der for første gang i dansk verdslig lovgivning fastsætter en maksimalrente til 6¼ % og tilbageviser den gængse opfattelse, at den katolske kirkes lovgivning, hvorunder åger- og rentespørgsmålet hørte efter middelalderlig opfattelse, automatisk skulle være sat ud af kraft ved reformationens indførelse i 1536, så der skulle være indtrådt et tomrum i retslivet på dette område. For at få den fulde forståelse af frdn. af 1547 og den flg. af 1557, der foreskriver en maksimalrente på 5 %, fremdrager forf. et overordentlig stort kildemateriale, overvejende kirkeregnskaber fra Sønderjylland og kongeriget, for at belyse rentesatsen i senmiddelalder og re-

formationstid. Denne første undersøgelse i sin art på dansk materiale viser en udvikling, der allerede er iagttaget i Holsten og Nordeuropa. En ældre 10 %'s rentefod afløses omkr. 1400 af 8 %, men daler yderligere i 15. årh. til 6-6¼ %. I storbyer som Flensborg og Malmø er i første halvdel af 16. årh. iagttaget en yderligere nedgang til 5 %, der dog havde vanskeligt ved at trænge rigtig igennem p. gr. af 6¼ %-satsens praktiske anvendelse på møntsystemet (1 sk. pr. mk.). Åger var principielt stadig ulovligt, men i praksis måtte man have faste regler og valgte derfor som maksimalrente den af sysselprovsterne, sognekirkernes revisorer, godkendte sats 6¼ %.

Sune Dahlgaard løfter sløret for nogle misligheder i administrationen på Øresunds toldbod, der gav anledning til to samtidige retssager i månederne omkr. årsskiftet 1640/41, som forf. mener at kunne sætte i forbindelse med hinanden. I alt fald får de følger for lovgivningen om toldklareringen i de umiddelbart følgende måneder og har tillige sat sig spor i den politiske korrespondance i den holl. residents indberetninger til sin regering. Forf. har dog utvivlsomt ret i at påpege, at reformeringen på toldboden ikke havde primært politisk sigte, men skulle tilgodese kongens fiskale interesser ved klart at trække skellet op mellem kasserer- og bogholderfunktionerne for derved at genskabe den gensidige kontrol mellem de to personalegrupper, som sagerne havde vist var blevet illusorisk ved slendrian i den daglige administration. Tillige havde den ene af sagerne afsløret en alvorlig splittelse i Admiralsretten med stærkt divergerende borgerlige og adelige synspunkter, der forliges ved et kgl. kompromis, formodentlig lige utilfredsstillende for

begge parter. Undersøgelsens hovedinteresse ligger imidlertid navnlig i, at den giver indblik i, hvor langt den daglige toldforvaltningspraksis havde fjernet sig fra de forordningsregulativer, vi kender og er tilbøjelige til at lade være normgivende i vor bedømmelse af toldforvaltningen.

Svend Ellehøj placerer endnu en figur ind i galleriet af Chr. II's borgerlige medarbejdere, nemlig flensborgkøbmanden Tile Petersen. Første halvdel af den interessante artikel er helliget T. P.'s flensborgske miljø, den da.-fris. befolkningsgruppe i en handelsby i vækst vendt imod Østersøen og beliggende, hvor den nordsydgående oksevej krydser transitvejen Husum-Flensborg. T. P.'s deltagelse i heste- og studehandelen er belyst gennem Lothar Schwetliks desværre lidt upålidelige opgivelser, der nu i øvrigt er trykt i 1961 og 1963 i *Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schleswig-Holst. Gesch.* Schwetliks hesteeksporttal for T. P. 1510:47 og 1511:8 kan for en ordens skyld korrigeres til 51 og 73. Retfærdigvis må vel også siges, hvad Schwetlik glemmer, at T. P. ikke har udført alle okserne i eget navn alene. Dette skal dog ikke ændre Ellehøjs karakteristik af T. P.'s eksport 1510-11 som værende helt i særklasse, i alt fald efter flensborgsk målestok, og der er ingen tvivl om, som forf. understreger, at det er krigskonjunkturer, der tilsmiler T. P. Også i denne henseende er han vist en fremtrædende repræsentant for et typisk tidstræk. Handelen over tværruten til Husum og Vesteuropa vil formodentlig kunne suppleres med støtte i nogle Husumregnskaber omkr. 1500, der imidlertid endnu ikke er behandlet. Flere flensborgere, bl. a. T. P., optræder heri som klædeimportører. Artiklens sidste halvdel hæver T. P. op i internationalt handelspolitisk

plan. Som Chr. II's hirdstyrer på Island involveres han i stridigheder med stedlige matadorer som Hannes Eggertsson, Vigfus Erlendsson og bispem i Skalholt, Ögmundur Pálsson. Med speciel interesse følger man forfatterens overbevisende indplacering af disse stridigheder som led i den stående hamborgsk-engelske konkurrencekamp på Island og kædet sammen med Chr. II's samtidige forhandlinger med Henrik VIII om en pantsætelse af øen. Med T. P.'s nederlag og henrettelse i 1523 falder Chr. II's planer imidlertid til jorden. Fra eng. side finder man det for risikabelt at støtte hans sag.

Svend Gissel foretager en undersøgelse over rigseembedernes besættelse og rigsrådets sammensætning i sidste halvdel af 16. årh. ud fra territoriale kriterier og søger ad denne vej frem til fraktionsdannelser blandt adelen og deres skiftende indflydelse på rigsstyret. Denne fremgangsmåde er i alt fald ikke så systematisk gennemført tidligere på så gammelt dansk materiale og vil utvivlsomt kunne føre til befrugtende resultater. Hovedresultatet er foreløbig, at et systemskifte i 1573 bringer jyske kredse i overvægt med Niels Kaas' overtagelse af kanslerposten og Holger Rosenkrantz' udnævnelse til marsk. Blandt den jyske adel spores en stærk uvilje imod lensreformen, hvis ivrigste forkæmpere var Peder Oxe og Christoffer Valckendorff. Denne uvilje er ganske vist næppe båret frem af Niels Kaas og Holger Rosenkrantz, men efter dennes og Peder Oxes død i 1575 overtog Peder Gyldenstjerne til Tim marskembedet, hvori forf. ser adelsopinionens repræsentant, og i 1576 oprettedes et nyt rigseembede med Peder Munks udnævnelse til rigsadmiral. Dette betød en afgjort styrkelse af lensreformens modstandere,

som allerede var forberedt, da P. M. fra jan. 1574 havde overtaget det daglige opsyn med orlogsskibene og Holmen, hvilket var et indgreb i P. O.'s og C. V.'s hofmester- og rentemesterfunktioner. Den jyske overvægt vedvarede endnu de første år efter Fr. II's død, men i 1593 kom det til et brud i den jyske falanks mellem Niels Kaas og Jørgen Rosenkrantz og de nord- og vestjyske modstandere af den effektive lenspolitik. Peder Gyldenstjerne trådte tilbage, 1594 døde Niels Kaas, 1596 Jørgen Rosenkrantz, og 1595 genoptoges Valckendorff i regeringsrådet. Med dennes udnævnelse til rigshofmester juni 1596 fuldbyrdedes på ny et systemskifte. Den hidtidige forskningsproblemstilling: kongemagt contra adelsvælde repræsenteret gennem rigseembedernes besættelse el. vakance, må herefter revideres. Antydninger viser, at forf. har mere nuancerede meninger om den jyske adelspolitik's sigte, som forbeholdes en senere lejlighed. Den venter vi i spænding på.

Kirsten Glamann gennemgår det ældste danske kommercekollegium, der oprettedes 1670, eller 1668 om man vil, og tegner et billede af dets virke frem til 1691, da det uden egentlig at blive ophævet ophørte med at fungere. Ifølge instruksen af 13/9 1670 skulle kollegiet bestå af 1 præsident, 1 vicepræsident og 6 assessorer, som skulle holde ugtl. møde og føre protokol. Det fik ikke eget ekspeditionskontor, og dets betænkninger videresendtes i praksis ofte til statskollegiets overvejelse. Dets virkefelt skulle være manufaktur, uden- og indenlandsk handel, monopoler, købstadforhold, og desuden skulle det med skatkammerkollegiet overvåge mønten samt have øje med tolden. Den vage formulering indebar, at kollegiet i praksis mest måtte virke ved

eget initiativ. Blandt dets fortjenester fremhæves møntordningen af 22/3 1671, der skulle forhindre den slette småmønt, større lovgivningsarbejder på handels- og skibsfartsområdet, som – især vedrørende vekselretten – vandt indpas i Danske lov. Det gav stødet til mål- og vægtfrdn. af 1/5 1683, og toldrullerne af 1672, 1683 og 1686 er præget af kollegiets merkantilistiske ideer og præference af da.-no. skibsfart til ophjælpning af defensionsskibene. Ophævelsen af lave-  
ne dec. 1681 og svende-frdn. maj 1682 er kollegiets værk. På møntvæsenets område sættes kollegiet dog ud af spillet allerede efter krigsudbruddet 1676, og møntfrdn. 1687 udarbejdedes i særlige kommissioner. Efter holl. protest måtte toldpolitikken opgives med toldrullen 1691, og i 1688 faldt kollegiets præferencepolitik. Heri ser forf. den væsentligste årsag til kollegiets deroute.

I et rent metodisk og meget belærende bidrag giver Kristof Glamann en vejledning i, hvorledes man gennem en kvalitativ vurdering kan foretage sit valg af kilder til økonomisk historie i en overvældende papirdynge. Til dette formål vælger forf. et konkret emnekompleks, nemlig det hollandske ostindiske kompagni. Et forudgående studium af Pieter van Dams Beschryvinge van de Oostindische Compagnie, der er publiceret i 6. bd. i Rijks Geschiedkundige Publicatiën giver oplysning om kompagniets opbygning og virksomhedsform, hvorved en sikrere opfattelse af de enkelte kilderækkers hensigt og funktion kan erhverves og derigennem en bedømmelse af deres kildemæssige værdi. Lægger man derefter et tværsnit gennem stoffet, hvor dette har en forholdsvis høj fuldstændighedsgrad, vil man ofte få nye muligheder for at klassificere kildematerialets

forskellige dele efter sit særlige behov. Ved det endelig valg af serier spiller tre momenter ind, 1) kontinuiteten, såvel kvantitativt (seriens længde) som kvalitativt (dens repræsentativitet), 2) tilgængeligheden, dvs. oplysningernes spredning i kilden, og 3) perspektivet, ens eget sigte el. problemstilling. Artiklen er ikke blot et nyttigt vink ved behandling af kompagniarkiver, men et værdifuldt metodisk incitament til at få fast arbejdsform over økonomisk-historiske opgaver.

Johan Jørgensen fortsætter sine finansstudier omkr. 1660 og fremdrager her Skatkammerkollegiets redegørelse for den finansielle situation i december 1660: »Bilantz offuer Konngl. Maytz. . . . thilstaaende oc bortschyldige giæld inntill vltimo dec. 1660« til mere indgående undersøgelse. Af den samlede gæld på 4½ mill. rd. udgjorde knap 40 % den udenl. gæld især i Hamborg og Nederlandene. Godt ¼ af den indenl. gæld faldt på en gruppe storkreditorer, bl. hvilke Henrik Müller tegnede sig for broderparten. Også det nye regimes folk og de borgerlige hofffunktionærer er repræsenteret med betragtelige beløb (omtr. ⅓ af den indenl. gæld), hvortil kommer Kbh.'s patriciat (¼ af den samlede gæld). Ved regeringsskiftet fik flere af de prominente kreditorer, Sehested, Mogens Friis, Müller m. fl. afgørende indflydelse på finansadministrationen, og forf. viser, hvorledes finansledelsen i de følgende år måtte optræde som kongens kaudionister ved de idelige nye lån til statens drift, mens statsindkomsterne så godt som udelukkende i de første 2½ år efter statsomvæltningen gik i kreditorernes lomme. Dette finansaristokrati bestående af hoffolk, øvre bureaukrati, borgerpatriciat med et tilskud af ud-

lændinge blev ikke blot dominerende i byerhvervene og statsadministrationen, men erhvervede ved krongodssalg og senere handeler hen ved  $\frac{1}{3}$  af rigets jord, en kolossal social omvæltning. Som alternativ til den hidtidige overvejende politiske problemstilling, der er blevet statsomvæltningen tildelt, antyder forf., at den finansielle situation og kapitalisternes ønske om at få greb om finansadministrationen næppe bør undervurderes.

Otto Norn beskæftiger sig med epitafieportrætter fra renaissancetiden overvejende med tilknytning til ripensiske patricierslægter. Han fremhæver Anders Sørensen Vedel og Peder Hegelund som frugtbare epitafieforfattere og retter især opmærksomheden mod en Laurents Andersen Riber, der malede på bestilling for Hegelund, og hvis signatur for nylig er afdækket på et epitafium for rådmænd Hans Jessen Søhane. Herved kan 5-6 nørrejyske malerier, bl. a. et epitafium for borgmester Hans Olufsen Riber i Klosterkirken i Horsens, med sikkerhed tilskrives L. A. R. Forf. når ved udredning af familieforholdet og omtrentlig bestemmelse af kunstværkets tilblivelse til den formodning, at en af de afbillede personer skulle være historiografen Hans Svaning, der var svigerfader til Horsens-borgmesteren. Denne iagttagelse bliver yderligere interessant, da forf. mener at kunne sandsynliggøre en vis portrætlighed, treds maletidspunktet efter H. S.'s død, da maleren sandsynligvis har haft et portræt i slægten at kopiere.

Olaf Olsens artikel bygger på en højst interessant personlig oplevelse, idet C. Paludan-Müllers private eksemplar af »Grevens Feide« (Kbh. 1853-54) uformodet faldt i hans besiddelse. Det er forsynet med et fuld-

stændigt sæt indskudsblade, hvorpå P.-M. straks ved modtagelsen fra forlaget har skrevet et forord og i øvrigt indført hen ved 250 håndskrevne notater af forskellig art: henvisninger, rettelser, afskrifter af dokumenter og breve samt ræsonnerende kommentarer. Af disse rent private, ikke for offentligheden beregnede, tilføjelser giver forf. et interessant supplerende billede til den kendte karakteristik af forskeren. Hans stærke personlige engagement i tildragelserne, selv de mindste detaljer understreges, hans følelsesbetonede udbrud møder man bedre her end i hans køligt ræsonnerende og sandhedssøgende forskning. Morsomme er f. eks. hans forargede angreb på Olav Engelbrechtsson, som forf. holder op imod hans strengt objektive behandling i »De første Konger af den Oldenborgske Slægt« (Kbh. 1874). Forf. mener at kunne tidsfæste notaterne til to perioder: de første par år efter skriftets udgivelse, og 1870'erne, da P.-M. tog emnet op på ny. I de fyldige notater fra den første periode tages stilling til de omtrent samtidig udkomne tyske arbejder, navnlig Waitz' om Jürgen Wullenwever fra 1855-56, hvor P.-M.'s personlige holdning over for Waitz skinner igennem helt anderledes end i deres brevveksling. Ganske imponerende er det at se, hvor underrettet P.-M. var om den samtidige tyske forskning om emnet. Forf. omtaler foruden Waitz' arbejde også Handelsmanns og F. v. Altens, der dog ikke har sat sig videre spor i notaterne. I et brev til forlaget nævner P.-M. selv tillige C. F. Wurm og Kurd v. Schlözer, der arbejdede med beslægtede emner. Wurm publicerede i 1852: »Die politischen Beziehungen Heinrichs VIII zu Marcus Meyer und Jürgen Wullenwever«, og Schlözer:

»Verfall u. Untergang der Hansa und des deutschen Ordens in den Ostseeländern« udkom året efter.

Det har været den alm. anskuelse i tysk forskning, at kejser Karl IV lader den kejserlige imperiepolitik i forholdet til Italien træde noget i baggrunden til fordel for sine ideer om en styrkelse af rigsheden i Tyskland, og i »Den gyldne bulle« af 1356 har man set en slags politisk programerklæring for disse kejserlige ideer. Forlængst er det dog erkendt, at dette lovgivningsarbejde ikke udgør nogen helhed. Erling Ladewig Petersen går i sin undersøgelse et betydeligt skridt videre, nemlig til at betvivle, at bullen i sin endelige udformning kan siges at svare til kejserens hensigter. Tværtimod opfatter forf. den snarere som en kurfyrstelig reaktion imod de kejserlige ideer eller i alt fald som en kompromisløsning, der spærrede vejen for Karls personlige politik. I referat kendes den kejserlige proposition ved rigsdagens åbning, der rummer 5 pkt.: 1) afgørelse af, hvem den verdslige kurfyrsteværdighed tilkom, 2) fast møntkurs i riget, 3) nedsættelse af rhintold og landtrafikafgifter, 4) landfredsordning, 5) fast valgprocedure ved fremtidige kongevalg efter flertalsprincip. 1) blev afgjort forud for loven, 2) og 4) blev udskudt på ubestemt tid, mens et kejserligt edikt af 20/1 1356 gav en foreløbig løsning på problemet om møntkurserne. 3) viger helt for en byfjendtlig politik, som forf. ser i de tre rhinske ærkebispers ånd og parallelliserer med deres kurfyrstelige landfredsordn. af 1339. Kun det konstitutionelle afsnit (pkt. 5) gennemføres, men efter forf.'s opfattelse i en langt videre plan end Karls oprindelig tænkte, hvorved kurfyrsterne sikrede sig en territoriell autonomi på linje med Karls egen position i Böhmen.

Pkt. 3) og 4) sætter forf. i forbindelse med Heinrich Reinckes kendte påvisning af Karls økonomiske projekter om en regulering af handelsvejen øst-vest og nord-syd ind over Bøhmen med Prag som centrum. At disse tanker har været modnet hos Karl fra begyndelsen af hans regering, er allerede antaget af Reincke (Hans Gbll. 1924 s. 88), men at de i den gyld. bulle er stødt på kurfyrstelig modstand, er en ny iagttagelse, og i alt fald får den kølnske toldstrid herigennem en naturligere forklaring end i Reinckes lidt subtile afgrænsning af Karls bypolitik (Kaiser Karl IV u. die dt. Hanse 1931 s. 6-17).

Niels Skyum-Nielsen fremlægger en detailanalyse over forhold i det kgl. kancelli i 1250'erne. I 1245 brød Erik Plovpenning med bispekansleren Niels Stigsen af Roskilde, der i 1246-48 fulgtes af en kannik. I marts 1253 optræder første gang bisp Niels af Viborg med kanslertitel, men helt sikkert er han dog først afhjemlet to år senere. Arup lader ham tiltræde som kansler under Abel og tilmåler ham en væsentlig politisk rolle, hvilket dog betvivles af Ellen Jørgensen. Forf. vil med Arup fremhæve kanslerstillingens politiske betydning, men den følgende analyse afkræfter Arups antagelse af bisp Niels' rolle som kansler under Abel. Af 11 bevarede originale kongediplomer fra Abels tid fremdrager forf. en skriverhånd, der foruden 3 af disse har skrevet et diplom udstedt af Erik Plovpenning i 1250 og et af Kristoffer i 1255, samt 3 private diplomer udstedt af ribebisperne Gunner og Esger 1245 og 1249. Hånden identificeres til magister Esger, bisp i Ribe 1246-73, kongehusets trofaste tilhænger i kirkekampen. Hermed er undersøgelsen dog ikke slut. Gennem en metodisk set

meget spændende analyse når forfatteren til en nøje karakteristik af Esgers særegne stil, hvorved hans virksomhed i kancelliet antager et langt større omfang, end de få breve, han selv har skrevet, kunne lade formode. Artiklens sidste afsnit placerer Esgers kancelliarbejde ind på den storpolitiske baggrund, og vi ved nu mere både om biskop Esger og om kanslerfunktionen i disse bevægede år.

Niels Steensgaard søger at foretage en bestemmelse af det engelske ostindiske kompagnis fragtomkostninger i årene fra 1601 til kompagniets rekonstruktion i 1657. Da den overvejende del af regnskabsmaterialet fra denne periode er gået tabt, må undersøgelsen hvile på andet kildemateriale. I beg. af perioden kalkuleres normalt med en udeblivelsestid på 24 mdr., og omkostningerne varierede fra knap 30 £ pr. ton for de største skibe (600–700 tons) til godt 40 £ pr. ton for de mindste (godt 100 tons). I 1640 begynder man at chartre skibe til ruterne, og samtidig indtræder en kendelig nedgang i fragtraterne, der nu ligger omkr. 20 £ pr. ton. Dette skyldes, som forf. påviser, imidlertid ikke chartringen, men at udeblivelsestiden, der i beg. af årh. i almindelighed lå betydeligt over kalkulationen, nu var nået helt ned på 17–19 mdr. Dette opnåedes ikke ved hurtigere sejlads, men ved gennemført sondring imellem de skibe, der skulle retur, og dem, der sejlede i interasiatisk fragt. Andre årsager kan også have spillet ind, f. eks. lavere assurance, evt. billigere lånerente, men disse faktorer lader sig endnu ikke nøje kortlægge.

Knud Vohn giver en grundig og meget detaljeret fremstilling af C. St. A. Billes holdning til og betydning

for det nordslesvigske spørgsmål. Et meget stort kildemateriale er inddraget, og forf. viser, hvorledes Bille fik den opfattelse, at § 5's indføjelise i Pragfreden i alt fald delvis skyldtes hans privatdiplomatiske virksomhed. Under besøg på verdensudstillingen i Paris 1867 fortsætter han sine franske forhandlinger. I 1870 fandt han Danmarks foreløbige neutralitet naturlig, men han forestillede sig et fr. flådeangreb gennem vore farvande med krav om da. støtte, en fordring, vi efter Billes opfattelse ikke ville kunne afvise; forf. understreger dog, at Bille ikke æggede til betingelsesløs krigsdeltagelse på fr. side. Efter 1870 måtte en gennemførelse af artikel 5 bero på ty. velvilje, og under indtryk heraf iagttages en glidning i Billes standpunkt. Mens han tidligere stod helt klart på det nationale skel, som han fandt var et folkeretligt krav, mener han nu, at en nogenlunde tilfredsstillende løsning, selv om den ikke opfylder alle vore forhåbninger, bør tilstræbes. I beg. af 1872 solgte Bille »Dagbladet« og knyttedes til »Times«, hvorigennem han satte sig for at skabe en europæisk opinion vedrørende artikel 5. Forf. viser til slut, hvorledes Bille gennem sine artikler i »Times« i forbindelse med det cumberlandske bryllup sandsynligvis har været medvirkende til ofentliggørelsen af artikel 5's ophævelse. Det er således som politisk skribent – ikke som privatdiplomat – at C. St. A. Bille har fået betydning og indlagt sig fortjeneste i det nordslesvigske spørgsmål.

Festskriftet ledsages af en Astrid Friis bibliografi, der omfatter 126 numre, samt et person- og stednavne-register.

*Poul Enemark*